

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

О.А. АТАЄВА,
к.е.н, доцент, Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії

Соціальна спрямованість перетворення методології економічних досліджень в Україні

Розкрито залежність методології економічних досліджень від економічної дійсності господарювання в Україні, відповідно до зміни якої виникає необхідність її перетворень за соціальною спрямованістю та пріоритетністю.

Ключові слова: економічна дійсність, методи досліджень, перетворення, кількісне визначення, соціальна спрямованість, пріоритетність.

Е.А. АТАЄВА,
к.э.н, доцент, Учебно-научный профессионально-педагогический институт
Украинской инженерно-педагогической академии

Соціальна спрямованість перетворення методології економічних досліджень в Україні

Раскрыта зависимость методологии экономических исследований от экономической действительности хозяйствования в Украине, соответственно изменениям которой, возникает необходимость её преобразований по социальной направленности и приоритетности.

Ключевые слова: экономическая действительность, методы исследований, преобразования, количественное определение, социальная направленность, приоритетность.

Е. АТАЄВА,
Assistant Professor, Candidate of Economic Sciences,
Educational Scientific Professional Pedagogical Institute
of Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Social direction of the transformation of the methodology of economic research in Ukraine

The dependence of the methodology of economic researches on the economic reality of management in Ukraine is exposed, according to which changes, there is a need for its transformations in terms of a social orientation and priority.

Key words: economic reality, methods of researches, transformations, quantitative determination, social orientation, priority.

Постановка проблеми. Як відомо, після переходу України на ринкові методи господарювання за досвідом Євросоюзу виникли передумови не лише економічного перетворення господарської сфери країни, але відповідної методології економічних досліджень. Перетворювальний процес первинно діяв пануючі до цього методи планово–адміністративного управління господарськими суб'єктами, змінивши їх на методи економічні, спрямовані на досягнення основної мети підприємницької діяльності – отримання максимального прибутку. Та в той же час піклування про благополуччя найманих працівників було відсунуто у другу чергу.

Отже основними категоріями оцінки виробничої діяльності стали: обсяг виробництва та реалізації продукції, фінансові результати діяльності підприємств, собівартість, платоспроможність, конкурентоспроможність, ціна та інші категорії, які згідно своєї економічної природи більш відповідають інтересам бізнесу, ніж соціальним мотивам найманої праці. Тому останнім часом стало наявним зниження мотиваційної складової не лише з механізму управління персоналом, а і з господарської сфери взагалі.

Підтвердженням цієї істини спочатку стала епізодична проява фінансово–економічних криз, а потім зтяжної загальнолюдської кризи. Тому вже настав час зрозуміти, що основною причиною прояву економічних криз стали постійно діючі чинники невідповідності соціально–економічної системи управління суспільством з її класовою сутністю та структурою рівню і якості глобального розвитку продуктивних сил у світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Як вже стало цілком очевидним, у світовій практиці та науковій сфері взагалі, що економічну науку підштовхують до розвитку не кабінетні теорії, а економічна дійсність та забезпеченість зростаючих соціальних потреб суспільства. Найбільш помітна ця залежність виявлялась в Україні, яка вийшла зі складу СРСР після його руйнування. Зокрема, основні передумови суспільних перетворень в країні були задекларовані новою Конституцією України, що виявились в такому:

Замість соціалістичної моделі управління економікою країни, заснованій на державній власності на засоби виробництва і планово–адміністративній формі управління національним господарством, була відтворена олігархічно–монополістична система управління економікою,

яка заснована на різних формах власності і ринкових формах господарювання, для чого було проведено роздержавлення власності методом так званої приватизації.

Згідно з Конституцією задіяно курс на самостійність та незалежність країни від інших держав.

Об'єктивно склалися умови для виникнення нового основного економічного закону українського суспільства, головною ознакою якого ставала максимізація надприбутку та пріоритетність економічних цілей суспільства замість соціальних цілей.

Також була задекларована економічна реформа шляхом модернізації економіки з орієнтацією на Євросоюз, та яка не була всебічно осмислена та обґрунтована. Тому фактично замість наміченого господарського стрибка, починаючи з 2008 року, Україна ступила в смугу безперервної економічної кризи, розвалу національної економіки, а разом зі світовим товариством – в загально людську кризу та смугу соціальних і військових конфліктів, зокрема, на Південному Сході, майданних та кольорових революцій, масової корупції у власній країні. Отже, така реальна дійсність не могла не вплинути на розвиток економічної науки та її методів дослідження.

Ось як, наприклад, оцінив ситуацію, що склалася в Україні, учений–економіст професор М.Г. Білопольский у 2014р. [1]:

Замість самостійності і незалежності Україна опинилась у позиковій залежності міжнародного та корпоративного фонду. Зокрема, за станом на 2014р. сума боргу України склала більш 40 млрд. доларів США.

Знос основних засобів у промисловості становив більш 30%, у сільському господарстві – 95%, на відновлення яких потрібен був один трильйон доларів, та таких коштів у державі бракує.

Населення країни скоротилось на 14 млн. осіб і продовжує стрімко скорочуватись через еміграцію та природну смертність.

Встановлено негативне торговельне сальдо. Додамо, що держава втратила свої функції і усунулась від управління соціальною сферою і ціноутворенням. Тому гіперінфляція знецінила зарплату і пенсії, здорожчала комунальні послуги, довела до скрутного становища переважну частину населення. Посилено безробіття.

Економічна наука звела на нівець дослідження в соціальній сфері, втратила зацікавленість до падіння духовності людства, шляхів усунення його соціальних протиріч.

Таку ж занепокоєність до втрат держави висловлюють і інші українські вчені економісти як, зокрема, В. Геєць [2], І. Булеєв і Н. Брюховецька [3], О. Амоша [4], В. Ковальов [5] і інші, які пропонують радикальні заходи з оздоровлення українського суспільства на національних підвалинах. Та керівництво країни їхні пропозиції не приймає до уваги. Стає надто очевидним, що кризовий етап країни посилюється загостренням політичної нестабільності, затяжним військовим конфліктом на Південному Сході України на протязі вже чотирьох років.

Таким чином, оцінюючи господарський і загальнолюдський стан України, стає зрозумілим, що і її економічна наука, слідкуючи за метою спасіння держави від господарського краху, основну свою спрямованість концентрує на пріоритетах зменшення збитковості виробництва, ігноруючи проблеми соціальних пріоритетів відповідно до об'єктивного закону людської еволюції.

Тому економічна наука концентрує свою увагу переважно на виявленні джерел досягнення прибутку виробництва, тобто джерела укріплення економічного потенціалу, розглядаючи, наприклад, зарплату найманих працівників не як форму виявлення вартості робочої сили, тобто соціальну категорію кількісного вираження виробничих відносин, а як джерело зростання прибутковості за рахунок економії її фонду.

Метою статті є виявлення залежності між економічним становищем країни і теоретичними настановами його перетворення на підставі соціальних пріоритетів та відповідних методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вже стало зрозумілим, що прийшов час розширити межі економічної науки, звернувши основну увагу на соціальні потреби суспільства.

Такий підхід буде свідчити про комплексність та нерозривність двох аспектів однієї проблеми – забезпечення соціальності і ефективності життєдіяльності населення і держави. Тому і методи економічної науки повинні одержати статус соціально–економічних в міждисциплінарному поєднанні економіки праці і соціально–трудова відносин з галузевою економікою, організацією і управлінням виробництвом, визначаючи пріоритетність в такому тандемі соціології, як носія виробничих відносин, які і тільки вони можуть кваліфікуватись як економічна категорія.

Слід, однаково, звернути увагу і на те, що в сучасній економічній літературі панує погляд про немож-

ливість кількісного визначення виробничих відносин людей, тому вони практично не досліджуються, що не може не визивати здивування особливо відносно капіталістичної економічної формації, якою охоплено весь світовий простір і в тому числі сучасна Україна. Тим більш дивно, що економічна наука зосередила увагу на категорії продуктивних сил і ефективності їх використання, вважаючи головним своїм завданням розвивати цю сферу, возвеличуючи її як економічну категорію, замовчуючи проблеми виробничих відносин, що саме які і з'являються пріоритетом економічної науки. Отже, якщо К. Маркс в своєму «Капіталі» кількісно визначав міру виробничих відносин через ступінь експлуатації найманої праці, то в сучасних умовах така оцінка можлива за показником частки доданої вартості обох власників (найманих працівників і роботодавців) через структуру трудового потенціалу згідно новій соціально–економічній концепції його формування [6] та методології оцінки резервів підвищення середньої заробітної плати, наведеній в нашій публікації [7].

В цьому разі методи кількісної оцінки міри вираження виробничих відносин через частку розподілення доданої вартості між роботодавцями і найманими працівниками, як контрагентами соціального партнерства, з'являється не тільки свідченням можливості і реальності регулювання пропорцій між виробництвом і споживанням на справедливій основі, та і встановлення соціальних нормативів та стандартів регулювання соціального партнерства в суспільстві, що дозволяє реально оцінювати шляхи соціалізації капіталістичного виробництва еволюційним шляхом. І не тільки, бо при цьому виникає необхідність у забезпеченні соціальної спрямованості перетворень не тільки людського співтовариства, а також і методології економічної науки. Іншим чином, виникає необхідність вже в сьогоднішні в перетворенні пануючих чисто економічних методів, пріоритетом яких з'являються економічні потреби виробництва і зростання прибутку, у соціально–економічні методи, пріоритетом яких з'являються соціальні потреби суспільства. І треба розуміти, що такі перетворення в науці неминучі, як і неминучі перетворення суспільних систем.

Сутність пропонованого нами методу кількісного визначення суспільних відносин, який обґрунтовує необхідність перетворення економічних методів аналізу у соціально–економічні, розкрито в

нашій суспільній праці з проф. В.М. Ковальовим [6]. Зокрема, в якості критерію оцінки рівня виробничих відносин прийнято показник частки доданої вартості, яка належить найманому працівникові та підприємницькому капіталу ($\Sigma V_{\text{дс}}$), що рекомендовано нами визначати за такою формулою:

$$Ч_{\text{дс}} = D_{\text{в}} \times I_{\text{чв}} / 100, \quad (1)$$

де $D_{\text{в}}$ – додана вартість, млн. грн.;

$I_{\text{чв}}$ – індекс частки власників трудового потенціалу, %.

Спосіб розрахунку розкрито на такому умовному прикладі, наближеному до української дійсності, вихідні показники до якого наведені в таблиці.

Отже, за формулою 1 частка доданої вартості найманих працівників визначається вартістю людського капіталу, роботодавців – вартістю фізичного капіталу або амортизаційних відрахувань на засоби виробництва та витрат на технологічну енергію, які формуються згідно структури трудового потенціалу. Таким чином, рівень та структуру трудового потенціалу і методи кількісної оцінки у середньорічному вартісному визначенні для даного випадку ($\Sigma V_{\text{тп}}$) нами пропонується розрахувати за такою формулою:

$$\Sigma V_{\text{тп}} = \frac{V_{\text{двф}}}{T} + \frac{V_{\text{лкп}}}{I_{\text{сц}}} + \Delta V_{\text{лкп}} + \Sigma V_{\text{а.овф}} + \Sigma V_{\text{ер}}, \quad (2)$$

де $V_{\text{двф}}$ – витрати на довиробниче формування людського капіталу (до розрахунку приймається наявний дохід на одного мешканця країни), тис. грн.;

T – середня кількість років довиробного формування людського капіталу;

$V_{\text{лкп}}$ – середньорічні відтворювальні витрати на людський капітал (приймаються на рівні середньорічної зарплати одного працюючого, включаючи відрахування на соціальні потреби та інші доходи), тис. грн.;

$I_{\text{сц}}$ – індекс споживчих цін;

$\Delta V_{\text{лкп}}$ – середньорічні інвестиції в людський капітал на інноваційному етапі виробного середовища, здійснювані самим працівником або роботодавцем на професійне навчання, тис. грн.;

$\Sigma V_{\text{а.овф}}$ – середньорічні амортизаційні відрахування за основні виробничі фонди, які припадають на одного працівника, тис. грн.;

$\Sigma V_{\text{ер}}$ – середньорічні витрати на енергетичні ресурси для технологічних цілей, які припадають на одного працівника, тис. грн.

Виходячи з зазначеної у формулі 2 сукупності елементів трудового потенціалу і його структури стає можливим кількісне визначення частки доданої вартості, яка належить працівникам чи роботодавцям. Зокрема, для визначення її рівня ($Ч_{\text{дв}}$) пропонуємо таку формулу:

$$Ч_{\text{дв}} = D_{\text{в}} \times I_{\text{чв}} / 100, \quad (3)$$

де $D_{\text{в}}$ – додана вартість, млн. грн.;

$I_{\text{чв}}$ – індекс частки власників у трудовому потенціалі.

Звідси, за розрахунком частка найманих працівників ($Ч_{\text{нп}}$) складе:

$$Ч_{\text{нп}} = 1316600 \times 82,84 / 100 = 1090671,44 \text{ млн. грн.};$$

Частка роботодавців ($Ч_{\text{р}}$) дорівнює:

$$Ч_{\text{р}} = 1316600 \times 17,16 / 100 = 225928,56 \text{ млн. грн.}$$

Розрахунок додаткового фонду оплати праці ($\Delta \text{ФОП}$) ми пропонуємо здійснювати за формулою:

$$\Delta \text{ФОП} = Ч_{\text{нп}} - \text{ФОП}_{\text{ф}}, \quad (4)$$

де $\text{ФОП}_{\text{ф}}$ – фактичний фонд оплати праці у звітному періоді, млн. грн.

Тоді: $\Delta \text{ФОП} = 1090671,44 - 863652,6 = 227018,84$ млн. грн.

Розрахунок частки валового прибутку, як власності роботодавців, яка використовується для виробничого розподілу ($\Delta Ч_{\text{впр}}$), може бути проведений за такою пропонованою нами формулою:

$$\Delta Ч_{\text{впр}} = P_{\text{вал}} - Ч_{\text{р}}. \quad (5)$$

$\Delta Ч_{\text{впр}} = 502422 - 225928,56 = 276493,44$ млн. грн.

Зокрема, сума 276,5 млрд. грн. призначена для виробничого розподілу новоствореного продукту і використовується для сплати податків, утворення інноваційного фонду та інших каналів розподілу. Тоді сума 225,9 млрд. грн. може бути використана для додаткового соціального розподілу між персоналом підприємства і робото-

Передбачуваний розподіл доданої вартості відповідно до структури трудового потенціалу

Показники	Значення
1. Додана вартість, млн. грн.	1416600,00
2. Фонд оплати праці із соціальними відрахунками у розмірі (37,5%), млн. грн.	863652,00
3. Валовий прибуток підприємства, млн. грн.	502422,00
4. Частка людського капіталу в структурі трудового потенціалу, %	82,84
5. Частка фізичного капіталу в структурі трудового потенціалу, %	17,16
6. Середня заробітна плата одного працівника, грн./місяць	2633,00

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

давцями за власністю у вигляді дивідендів, опціонів, премій.

Отже, виходячи з реальної можливості кількісного визначення соціальних параметрів виробничих відносин, стає зрозумілим, що соціальна складова економічних методів аналізу та управління суспільством проявляється також у визначенні і управлінні рівнем оплати праці, яка у класовому суспільстві початково стала перепоною виробничих відношень. На поверхні явищ ця категорія висвітлюється середнім рівнем заробітної плати.

Принциповим питанням регулювання її рівня стає вияв можливостей і резервів її підвищення. Пропоновані методи їх оцінки були розкриті нами в публікації [7], які враховують такі показники: індекс еталонного і фактичного темпів зростання номінальної заробітної плати на один відсоток зростання продуктивності праці, індекс зростання споживчих цін, нормовану і фактичну частку заробітної плати в сукупному валовому продукті, можливі резерви зростання продуктивності праці, які визначаються відношенням фактичного співвідношення темпів зростання зарплати до еталонного їх рівня.

Висновки

Дослідженнями виявлено, що реформування економіки України шляхом їх модернізації не досягло своєї мети. Навпаки, основні економічні показники свідчать про виникнення безперервної економічної кризи всієї господарської системи, яка розвивалась з порушенням задекларованої конституцією принципу самостійності і незалежності національної економіки від інших країн.

Насправді ж, керівництво держави стало на шлях позикової залежності економіки від міжнародного валютного фонду. Такий підхід продукує як основну мету суспільства – одержання максимального прибутку для покриття заборгованості та потреб олігархічного осередку, ігноруючи соціальні потреби безпосередніх працівників і основної маси населення. Тому в країні виникла не лише соціальна, а і політична нестабільність, про яку замовчує офіційна економічна наука, яка

до сьогодні слідкує за подіями, що відбуваються, а не передбачає їх.

Але вже треба зрозуміти, що настав час змін не лише в господарському секторі, а і в методології наукових досліджень, змін економічних методів виявлення резервів максимізації прибутків за рахунок знецінення соціальних потреб населення, тобто зміни економічних методів на соціально–економічні методи, пріоритетом яких повинна бути соціальна спрямованість, бо без соціальної зацікавленості найманих працівників на одному жебрацтві економіку України не побудувати.

Розкрита методологія кількісного визначення суспільних відносин і виявлення резервів підвищення заробітної плати свідчить про реальну можливість соціально–економічних перетворень в країні при умові наявності доброї волі.

Список використаних джерел

1. Белопольский Н.Г. Внутренние резервы для спасения Украины / Н.Г. Белопольский // Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property, 2014. – Issue 1 (10), Volume 1. P. 12–19.
2. Геєць В.М. Особливості взаємозв'язків економічних і політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки / В.М. Геєць // Економіка України. – №10, 2017. – С. 3–17.
3. Булеєв І.П. Шляхи відновлення економіки України та Донбасу / І.П. Булеєв, Н.Ю. Брюховецька // Економічний вісник Донбасу. – №1 (№39), 2015. – С.4–11.
4. Амоша А.И. Инновационное развитие промышленных предприятий в регионах : проблемы и перспективы / А.И. Амоша, Л.Н. Саломатина // Экономика Украины. – №3, 2017. – С. 20–34.
5. Ковальов В.М. Труд и его социальные последствия : монография / В.М. Ковальов, Харьков: Издат. «Смугаста типографія – 61002», 2017. – 218 с.
6. Атаева О.А. Соціальні наслідки розвитку людської праці \ О.А. Атаева, В.М. Ковальов // Економіка України. – №11, 2016. – С. 19–33.
7. Атаева О.А. Наукові підходи до визначення рівня оплати праці в Україні / О.А. Атаева, В.М. Ковальов // Економіка України. – №4, 2017. – С. 67–79.